

เทศน์เช้า วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘

พระอาจารย์สงบ มนัสสุนโต

ณ วัดป่าสันติพุทธาราม (วัดป่าเขาแดงใหญ่) ต.หนองกวาง อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

เวลามันหายาก เวลาเรานะ แต่ถ้าเวลาเราสิ้นชีวิต เราปฏิเสธอะไรไม่ได้เลย คนเราเกิดมานะมีร่างกาย แล้วก็มีร่างกาย ในร่างกายประกอบด้วยเนื้อ เลือด แล้วก็มีโครงกระดูกไง เวลาเราจะกินอาหาร อย่างไถ่ เราจะกินทั้งตัวได้ไหม เรากินไถ่ทั้งตัว แต่เราก็ต้องปลิ้นเอากระดูกของไถ่ไถ่ออกไป ความคิดเราก็เหมือนกัน ความคิดเรามีทั้งดี มีทั้งอกุศล มีทั้งความเป็นไปในหัวใจ เพราะความคิดเล็กๆ ในหัวใจเรามันมีนะ ความคิดของเรามันอยู่ในหัวใจของเรา

ความคิดเกิดมาจากไหนล่ะ?

เกิดมาจากเพราะมันมีตัวธาตุรู้ เห็นไหม พุทโธ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน มันโดนปกคลุมสิ่งนี้ไว้ไง ตัวที่ธาตุรู้ ธรรมชาติของมันเป็นธาตุรู้ เราปฏิเสธสิ่งนี้ไม่ได้เลย เราจะปฏิเสธความคิดก็ไม่ได้ เราจะยอมรับมัน มันก็ต้องมีธรรมชาติของมัน แต่เวลามันเกิดขึ้นมา มันเกิดขึ้นมาจากไหนล่ะ แล้วเวลามันดับ มันดับไปไหน มันถึงว่าเวลาออกมาเป็นสมมติไถ่ สมมติบัญญัติ สมมติบัญญัติเกิดขึ้นมาจากความเป็นจริง

ความเป็นจริงนะ จริงโดยสมมติ สมมติเกิดขึ้นมา พระพุทธเจ้าบัญญัติตรึงนี้ขึ้นมาให้เราค้นคว้าไถ่ เนื้อกับกระดูก ถ้าเนื้อไถ่มันก็เป็นบัญญัติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ้ากระดูกมันก็เป็นสมมติ สมมติโลกมันเป็นไปประสามัน แล้วถ้ากิเลสมันเข้าไป มันเป็นสารพิษเข้าไปในกระดูก เพราะอะไร เพราะในปัจจุบันนี้วิทยาศาสตร์เจริญ เมื่อก่อนเวลาเรากินอาหาร เรากินแต่เนื้อ เราไม่กินกระดูกหรอก แต่ในปัจจุบันนี้กระดูกเขาไปปนนะ ทำเป็นอาหารสัตว์นะ มันมีคุณค่าทางอาหารอีกต่างหาก

ทำไมกระดูกเขาไปปนได้ล่ะ เพราะอะไร เพราะทางวิทยาศาสตร์เขาเจริญ เขาคิดค้นสูตรอาหารของเขาขึ้นมา มันเป็นอาหาร มันเป็นแคลเซียมให้กับร่างกายนี้ได้เข้าไปอีก สิ่งนี้ถ้าเป็นกระดูกไม่มีคุณประโยชน์ มันก็มีคุณประโยชน์ของมัน แต่ในเมื่อถ้าวิทยาศาสตร์เจริญ

แต่ถ้าธรรมเราเจริญละ เวลาเราเจ็บไข้ได้ป่วย เราอยู่ในป่าในเขาณะ เวลาเจ็บไข้ได้ป่วย
ทนเอา เวลาธรรมมาเตือนใจ เวลาเราภาวนากัน เราภาวนาไม่เป็น เราหาหลักเกณฑ์ไม่ได้

แต่เวลาเจ็บไข้ได้ป่วย นี่เวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเจ้าของเจ้าชายสิทธัตถะ เห็น
เด็กเกิด เห็นคนแก่ เห็นคนเจ็บ เห็นคนตาย มันสะเทือนใจขนาดนั้นนะ แต่เวลาเราเจ็บไข้ได้ป่วย
มันก็สะเทือนใจเราณะ พอเจ็บไข้ได้ป่วยเราก็อยากหาย พอเราอยากหายเราไปหาหมอ ให้หมอ
รักษาให้หาย เราก็เอาทุกอย่างไปพึ่งไว้หมดเลย

แต่เวลาพระปฏิบัติณะ เวลาอยู่ป่าอยู่เขา เวลาเจ็บไข้ได้ป่วยไปหาหมอที่ไหน มัน
ไม่มีหมอให้รักษาหรอก ถ้าเรามีธรรมโอสถ เห็นไหม ถ้าใจใครเข้มแข็งขึ้นมา มันจะ
พยายามทำความสงบของใจเข้ามา ถ้าจิตมันสงบเข้ามา มันปล่อยวางหมด พอปล่อย
วางไข่มันจะหายไป หายไปโดยบุญญาบารมี ถ้ามันสงบลง ไข่มันหายไป มันก็เบาตัวลง

แต่ถ้าผู้ที่ไม่ใช่หลักใจ ครูบาอาจารย์จะบอกว่าถ้าเป็นไข้ป่าณะ อยู่ในป่าให้เอาผ้าห่ม
หลายๆ ชั้นซ้อนเข้าไปเพื่อห่ม ห่มไว้เฉยๆ เพราะเราไม่มีหลักใจใจ เราไม่มีความเข้มแข็ง เราไม่
สามารถกำหนดด้วยตัวเองได้ เราต้องใช้สิ่งแวดล้อมเข้ามา เอาผ้าห่มนี้ห่มเข้าไป ทับเข้าไป
หลายๆ ชั้นเข้าไปให้เหม็นมันออก พอเหม็นมันออก ไข่มันก็เริ่มซาลง ซาลง

เวลาเราแก้ไขกันอยู่ในป่า เห็นไหม ถ้าโลกเขาวิ่งไปหาหมอ เพื่อให้หมอรักษา แต่ถ้าเรา
อยู่ในป่าในเขา เราไม่มีหมอรักษา เราก็ต้องรักษาตัวเราเอง แล้วถ้ามันมีใจเข้มแข็งขึ้นมา มันก็
เห็นคุณประโยชน์จากภายในขึ้นมา ถ้าเรามีปัญญามันจะเป็นประโยชน์ทั้งหมด ถ้าเราไม่มี
ปัญญานะสิ่งนี้เป็นธรรมชาติ สิ่งนี้เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปโดยธรรมชาติของมัน

คนเราเกิดมาต้องตายโดยธรรมชาติของมัน แต่เกิดขึ้นมาแล้ว เกิดขึ้นมามนุษย์สมบัติเรา
จะเอาประโยชน์ขนาดไหน ถ้าเราได้ประโยชน์ขึ้นมา ทำไมเราต้องสละ ทำไมเราต้องทำทาน
เพราะอะไร เพราะหัวใจเรามันเปิดกว้าง

ภาชนะที่มันคว่ำอยู่นะ ฝนตกมันสามารถไม่เข้าภาชนะนั้นได้ ถ้าภาชนะนั้นหงายขึ้นมา
นี่หงายขึ้นมา เวลาฝนตก น้ำมันมามันจะเข้าภาชนะนั้นได้ เพราะใจเราหงายขึ้นมาไง การสละ
ออกเป็นผู้ที่มีปัญญา ผู้ที่มีปัญญา ผู้ที่มีปัญญา ผู้ที่ยอมเสียสละสิ่งนี้ได้ เพราะมันจะได้ผล

สิ่งที่มีมากกว่านี้ไง ทำไมชีวิตเขาราบรื่น ทำไมชีวิตเขามีความสุขละ ทำไมบางคนรอบครัวชีวิตเขามีแต่ความร่ำรวยน มีแต่ความกระทบกระทั่งอันกันละ เพราะอะไร เพราะสิ่งนี้เป็นการกระทำมา

สิ่งที่การกระทำมา เห็นไหม เวลาลูกเกิดขึ้นมาเราต้องการให้ลูกอยู่ในโอวาท ลูกเราเป็นคนดีทั้งหมด แล้วลูกขึ้นมา ๓ คน ๔ คน จริตนิสัยก็ไม่เหมือนกัน เพราะอะไร เพราะจิตของเขา จิตปฏิสนธิในครรภ์ของเรา เป็นลูกของเรา ลูกของเราเกิดกับเรา นี่คือการกรรม สภาพกรรมของเรา แล้วลูกของเรามันก็มีสูงๆ ต่ำๆ สภาพะแบบนั้น เพราะอะไร เพราะใจดวงนี้มันได้สร้างสมสิ่งนี้มาไง ถ้ามันได้สร้างบุญกุศลของมันขึ้นมา มันมีโปรแกรมนั้นขึ้นมา มันคีย์ในหัวใจของมันขึ้นมา สิ่งนั้นมันสะสมขึ้นมา แล้วมันเปิด มันเปิดขนาดไหน

ทำไมเกิดเป็นมนุษย์ นิสัย จริตก็ต่างกัน ทำไมเกิดเป็นเทวดา อินทร์ พรหม นิสัยก็ต่างกัน นิสัยต่างกันนะ แม้แต่เป็นเทวดา เป็นอินทร์ เป็นพรหม นิสัยก็ต่างกัน เพราะอะไร

เพราะสิ่งที่นิสัยมันเกิดจากการตัดแปลงตน เห็นไหม ในการทำบุญกุศลทำได้แสนยากเลย แต่เป็นอามิส เห็นไหม อามิสบูชา องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบอกเลย บอกพระอานนท์บอกว่าให้บอกเขานะว่า “ให้ปฏิบัติบูชา”

เพราะอามิสบูชามันสะสมขึ้นไปแล้ว มันก็ส่งซบเคลื่อน พลังงานนี้ซบเคลื่อน มันก็เกิดเวียนไปในวัฏฏะนี้ มันก็เป็นทำคุณงามความดีแน่นอน อาศัยดีนี้เป็นเครื่องดำเนินไปก่อน แต่ถ้าถึงที่สุดแล้ว ถ้าเราเข้าใจ การเกิดเป็นมนุษย์นี้แสนยาก แต่เวลาเกิดเป็นมนุษย์แล้วก็มีความทุกข์ ความร่ำรวยในหัวใจ ทุกคนก็เบื่อหน่าย ทุกคนอยากจะพ้นจากพ้น ทุกคนอยากจะพ้นจากทุกข์ ทุกคนอยากจะแบบว่าเป็นสิ่งที่คงที่ เป็นสิ่งที่มันคง

สิ่งที่มันคง คือ จิตที่พ้นจากกิเลสแล้วมันจะไม่เกิด ไม่ตาย มันก็มีอยู่ในสภาวะของมัน สิ่งที่มีสภาวะของมัน จะเข้าถึงประสบความสำเร็จอย่างนี้ได้ ต้องเป็นการปฏิบัติบูชาไปก่อน เป็นการปฏิบัติบูชาพระพุทธรูปเจ้าไปก่อน เพราะเราปฏิบัติบูชาพระพุทธรูปเจ้า กำหนดพุทโธ พุทโธ เภระระลึกถึงเพราะจิตใจเรามันเข้มแข็งพอ เราก็อาศัย เห็นไหม พุทธานุสติ นึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นึกถึงพระธรรม นึกถึงพระสงฆ์ นึกถึงมรรณานุสติ

ทำไมเรานึกถึงความตาย มันเป็นที่พึ่งของเราได้ละ เพราะอะไร?

เพราะเราเห่อเหิมทะเยอทะยานไปตามอำนาจของกิเลส พอเราจะลึกถึงความตาย คนเราต้องตายทุกคน พอถ้าระลึกถึงความตายตลอด มรณานุสติ ตั้งไว้กับความตาย มันไม่เห่อเหิมไปนะ มันอยู่ในปัจจุบัน คนเราก็กินเท่านั้น คนเราก็อใช้เท่านั้น สิ่งที่เป็นประโยชน์ เราก็เป็นประโยชน์กับลูกหลานเราไปขนาดนี้ สิ่งนี้มันทำให้เรามีสตินะ แต่ถ้ามันเป็นกิเลสนะ เวลามรณานุสติมันนึกแล้วมันหดหู่ใจ มันหดหู่ มันอาลัยอาวรณ์ มันไม่อยากนึก มันเป็นไปไม่ได้

เวลาการประพฤติปฏิบัติ กิเลสมันแทรกเข้ามา ถ้ามันแทรกเข้ามา มันก็เป็นเรื่องกิเลส ลากจูงไป แต่ถ้ามันเป็นธรรมขึ้นมา คนเราเกิดมาก็ต้องตาย แต่ปัจจุบันนี้ยังไม่ตาย ถ้ายังไม่ตาย เราจะชวนชวายสิ่งใดเป็นประโยชน์กับหัวใจของเรา ถ้าชวนชวายสิ่งใดเป็นประโยชน์กับหัวใจของเรา สังเกตได้ไหมเวลาไฟไหม้บ้านไหม้เรือน ใครเอาสมบัติออกจากเรือนได้ขนาดไหน เขาจะพ้นออกมาจากการไฟไหม้บ้านไหม้เรือน แต่ถ้าเขาไม่ได้เอาสมบัติของเขาออกจากเรือนนั้น ไฟไหม้มันจะไหม้ไปหมดนะ

นี่วิภูฏะ เรื่องของกาลเวลา มันไหม้ชีวิตเราไปทั้งหมด แล้วสิ่งใดที่เราจะสละออกไปแล้ว เหมือนกับไฟไหม้บ้านไหม้เรือน แล้วเราได้ขนออกไป การขนออกไป เราคิดสิ เมื่อเราทำบุญมา ตั้งแต่ปีที่แล้ว ปีก่อน ปีไหนๆ มา เรานึกขึ้นมาในใจได้ไหม เรานึกได้ทั้งหมดเลย เรานึกแล้วเป็นอย่างไรขึ้นมาล่ะ เพราะมันก็ยังเป็นปัจจุบันอยู่ เพราะเรานึกของเราได้

เวลาตายไป เวลาจิตเราตายไป ร่างกายไฟไหม้บ้านไหม้เรือน คือมันไหม้ธาตุ ๔ ใจ มันไหม้ร่างกายเรานี้ แต่หัวใจมันออกจากเรือนนี้ไป หัวใจมันหลุดออกไป แล้วหัวใจมันเป็นคนสละ ทานไว้ มันเป็นคนเจตนาสร้างไว้ มันฝังกับใจดวงนั้นไป นี่จิตนิสัยที่มันฝังกับใจดวงนี้ไป ถ้าไม่ได้ฝัง ไม่ได้ทำไว้ มันจะเอาอะไรมาระลึกล่ะ มันไม่ได้ทำไว้ มันไม่มีเจตนาทำไว้ เพราะใจดวงนั้นทำของเขาเองใช้ไหม ถ้ามันระลึกสิ่งนี้สิ่งที่เราสละออกไป

เพราะหัวใจเรา เราเจอครูบาอาจารย์ เวลาเทศน์ว่าการจะต้องให้สละทาน สละทาน ต้องสละทานสิ เพราะพระเป็นผู้ได้ พระก็กินอิมเดียวเหมือนกัน พระก็มีร่างกายแค่หลังนอนตื้นเดียวเหมือนกัน แต่ถ้ามันเหมือนกัน แล้วถ้ากินอิมนอนอุ่น มีความนอนใจ หลวงตาบอกว่ากินแล้วนอน นอนแล้วกิน กิเลสมันจะพอกพูนในหัวใจไป

แต่ถ้าผู้ที่มีสติ มีสัมปชัญญะ พอประทั้งชีวิตไป สิ่งทีประทั้งชีวิตเพื่อจะเอาชีวิตนี้ไว้ปฏิบัติ
บูชา ปฏิบัติบูชาของคัมภีร์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า กำหนดพุทโธ ธัมโม สังโฆไปก่อน ปฏิบัติบูชา
พระพุทโธเจ้า

แล้วพระพุทโธเจ้าอยู่ที่ไหนล่ะ?

พระพุทโธเจ้าอยู่ที่ใจของเรา พระพุทโธเจ้าใช้อุบายวิธีการใด อุบายวิธีการคือธาตุรู้ ธาตุรู้
คือความรู้สึก คือธาตุรู้ที่มันเป็นพลังงานอันนั้น แต่เป็นความคิดที่มันเป็นขันธ์ ๕ สิ่งนี้มันเป็น
เปลือกนอกที่มันปกคลุมใจ เราบูชาของคัมภีร์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปก่อน พุทโธ พุทโธ จน
พุทโธมันแนบไปกับใจ พอแนบไปกับใจ พอจิตนี้เป็นความสงบเข้ามา เอื้ออะ! นี่หัวใจเป็นอย่างนี้
หรือ สมาธิเป็นอย่างนี้หรือ ความรุ่มเย็นเป็นสุขเป็นอย่างนี้หรือ แค่อจิตสงบมันก็มีความสุขแล้ว
มันถึงทำให้พระเราติดได้ไง ติดในสมาธิละ

เจ้าชายสิทธัตถะไปเรียนกับเจ้าลัทธิต่างๆ เป็นสมาบัติต่างๆ นี่มันก็มีความสุข แต่
เจ้าชายสิทธัตถะมีสติสัมปชัญญะว่าเวลามันเสื่อมออกมา มันออกมาเป็นปุถุชน เห็นใหม่
อารมณ์มันยังต่อเนื่องได้ แต่ถ้าเราใช้ปัญญาใคร่ครวญนะ ใคร่ครวญอารมณ์ต่อเนื่อง สิ่งที
ต่อเนื่องมันมีสิ่งอะไรไปผูกพันมันล่ะ สิ่งทีผูกพัน อารมณ์ทีความคิดกับใจ มันต้องมีสิ่งที่สัมผัส
กัน ปัจจุการมันมีของมัน มันมีความสัมพันธ์กัน

สังเกตร่างกายได้ใหม่ ร่างกายถ้ามีสมองเรายังควบคุมร่างกายได้ มันจะสั่งให้มือเรา ให้
เท้าเราเคลื่อนไหวไปตามทีเราต้องการได้ เอี้ยวตัวอะไรตัวได้ เพราะอะไร เพราะสมอง เพราะ
สมองเป็นศูนย์บัญชาการ แล้วถ้าสมองถ้าเราไม่คิด ให้สมองมันคิดได้ใหม่ ถ้าเราไม่ต้องการที
เราจะเอี้ยวตัว มันจะเอี้ยวตัวได้ใหม่ มันก็ต้องมีใจเป็นตัวคิด เห็นใหม่ นี่มันสัมพันธ์กัน

นี่ก็เหมือนกัน ในเมื่อความคิดที่มันเกิดจากใจ ตัวธาตุรู้ทีเราปฏิบัติบูชาของคัมภีร์พระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า พุทโธ พุทโธอยู่เนี่ย มันเกี่ยวเนื่องมาจากธาตุรู้ตัวนั้น ถ้ามันเกี่ยวเนื่องมาจาก
ธาตุรู้ตัวนั้น เวลาสงบเข้ามา มันสงบเข้าไป แล้วปัญญาใคร่ครวญออกไป มันทำลายตัวเกี่ยว
เนื่องกันไง พอทำลายตัวเกี่ยวเนื่องกัน ถ้าทำความสงบของใจ จิตมันสงบเข้ามา มรณานุสติ
พุทธานุสติ ปฏิบัติบูชาของคัมภีร์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปก่อน มันสงบเข้ามาเฉยๆ มันเห็น
ความมหัศจรรย์ของใจ เห็นความมหัศจรรย์ของใจ เพราะมันสงบตัวเข้ามา แล้วใช้ปัญญา

ปัญญานี้เพราะองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าวางไว้ก่อนว่า ความดำริชอบ เพียรชอบ งานชอบ การกระทำชอบมันเกิดจากใจของเรา มรรคเกิดจากใจ ถ้ามรรคมันใคร่ครวญ มันเข้าไปทำลายกัน มันตัดกัน มันไม่ใช่ความสงบ ถ้าความสงบนี้มันสงบเข้ามาเฉยๆ มันสงบตัวลงเหมือนกับตะกอนในน้ำที่มันนอนกัน มันเขย่าขึ้นมา ตะกอนมันก็ต้องพุ่งขึ้นมาโดยธรรมชาติของมัน

แต่ถ้าใช้ปัญญาใคร่ครวญเข้าไปมันตัดทอนไป ตัดทอนเหมือนกับเราเอาภาชนะต่างๆ ตักตะกอนนั้นออก ถ้าตักตะกอนออก ตะกอนมันไม่มี พอเวลามันใช้ปัญญาใคร่ครวญไปแล้ว พอมันขาดไปแล้ว มันถึงต่อเองไม่ได้ไง ความคิดกับใจนี้มันจะเกิดอีกไม่ได้เลย นี่สังขารเป็นสังขาร ชั้นที่ ๕ เป็นชั้นที่ ๕ จิตเป็นจิต ทุกข์เป็นทุกข์ มันแยกออกจากกันโดยธรรมชาติของมัน แยกออกจากกันด้วยอะไรล่ะ แยกออกจากกันด้วยปัญญาญาณที่มันเข้าไปชำระสิ่งต่างๆ

นี่สิ่งที่ว่า เวลาเราทำความสงบเข้ามา เวลาจิตมันสงบเข้ามา พุทโธเวลาออกไปมันก็รับรู้ความสัมพันธ์ของจิตมันเกี่ยวเนื่องไปเป็นธรรมชาติของมัน ของชั้นที่ ๕ ชั้นที่ ๔ ชั้นที่ ๑ ตามธรรมชาติของวิญญูนี้ มันธรรมชาติเป็นอย่างนั้น ความสื่อความหมายเป็นสากล เป็นความรู้สึกลับ

แต่ถ้ากิเลสมันขาด เห็นใหม่ เวลาชำระกันมันปล่อยมันทำให้มันขาด ชั้นที่เป็นจิต จิตเป็นจิต ทุกข์เป็นทุกข์ มันแยกออกจากกันโดยธรรมชาติของมัน มันสืบทอดกันไม่ได้โดยที่ว่าเป็นกิเลส แต่มันจะสืบทอดกันได้เมื่อเป็นประโยชน์ไง เมื่อเป็นประโยชน์หมายถึงว่าสิ่งนี้มันยังมีอยู่ เหมือนมนุษย์เรายังมีชีวิตอยู่ สิ่งนี้ยังมีอยู่ เราเรียนจบจากวิชาการใดก็แล้วแต่ แต่สิ่งที่ตำรา ก็ยังมีอยู่ใช่ไหม สื่อความหมายที่เราสื่อได้ใช่ไหม

นี่ก็เหมือนกัน ถ้ามันเป็นประโยชน์ สื่อความหมายออกมาเป็นวิชาการ แต่ถ้าจะให้มันกระเพื่อมเป็นกิเลสเป็นไปไม่ได้ เป็นไปไม่ได้เพราะอะไร เพราะปัญญามันตัดไป พอมันตัดสิ่งนี้ขาดออกไป เห็นใหม่ นี่ปัญญาญาณในศาสนาพุทธของเรา เห็นใหม่ ถ้าเราประพฤติปฏิบัติ แล้วเราพยายามใคร่ครวญของเราขึ้นมา ชีวิตจิตใจนี้มันจะเป็นประโยชน์มากเลย

ต้นไม้ปลูกเจริญเติบโตบนดินนะ บนแผ่นดิน นี่ก็เหมือนกัน ธรรมะจะเกิดขึ้นจากท่ามกลางหัวใจของเรา เราเกิดเป็นมนุษย์ เรามีร่างกายและมีจิตใจ ถ้าเราเป็นชาวพุทธ เราเป็นคฤหัสถ์ เราก็ทำบุญทำทานไปก่อน

แต่ถ้าเรามีหัวใจที่จะประพฤติปฏิบัติได้นะ อนาคตบิณฑกเศรษฐีก็เป็นพระโสดาบัน แล้วถ้าความคิดของเราเป็นพระอนาคามีเพราะฟังเทศน์ของพระสารีบุตรครั้งสุดท้าย ปล่อยวางสิ่งนี้ทั้งหมดเลย ปล่อยวางได้ คุฤหัสถ์ก็ทำได้ พระก็ทำได้ ทุกอย่างก็ทำได้ เพราะอะไร เพราะมีความรู้สึก มีหัวใจ มีความรู้สึกของเรา

สิ่งนี้เกิดขึ้น ต้นไม้ปลูกลงบนดิน ธรรมจะปลูกลงหัวใจของเรา ถ้าเราทำได้ ประสบความสำเร็จของเรา เห็นไหม ธรรมะเตือน แล้วเราปฏิบัติบูชาขึ้นมา เรามีความถูกต้องเราขึ้นมา เราจะเอาอาหารของใจไป อาหารของร่างกายคือคำข้าวต่างๆ แต่อาหารของใจคือธรรมที่มันเจริญขึ้นมาในหัวใจ จะมีความชุ่มชื้น จะมีความมองอาจกล้าหาญ จะมีความรุ่งเรืองตลอดไป นี่คือธรรมสมบัติในหัวใจ เอวัง